

12. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе : кн. для учителей / М. И. Махмутов. – М. : Просвещение, 1977. – С. 20. – 182 с.
13. Кови С. Семь навыков лидера / Стивен Кови. – Минск, 1996. – С. 85.

В статье, на основании анализа научной педагогической литературы, раскрывается сущность категории „педагогическая ситуация”. Представлены разные определения этой категории и разнообразные подходы к выявлению видов педагогических ситуаций. Выражается собственная позиция относительно использования разных видов педагогических ситуаций в личностно ориентированной учебе истории.

Турянська Ольга Федорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії України Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Євтух М.Б.

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ НАУЦІ

Н.В. Фунтікова

Стаття присвячена аналізу і систематизації досвіду вивчення інтелігентності в російській науці.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Активно декларований сьогодні перехід вищої школи до від технократичної до гуманістичної освітньої парадигми передбачає побудову змісту навчання і виховання у вищій школі у відповідності до гуманістичної системи цінностей, розуміння того, що змістовим і ціннісним центром вищої освіти є Людина, неповторна, прекрасна й духовна. Виховання у вищій школі особистості як носія культури, гуманістичних ідеалів і цінностей, здатної не тільки сприймати культурні цінності й смисли, але й збагачувати, створювати їх, неможливе без визначення тієї сукупності особистісних якостей, які можуть і мають цілеспрямовано виховуватися у студентської молоді. До таких якостей, безумовно, слід віднести порядність, чесність, гуманність, відповідальність, які нерозривно пов'язані з інтелігентністю як інтегральною

характеристикою людини, яка виражає її спрямованість на культуру й гуманізм. Тому природно постає проблема виховання у вищій школі інтелігентної особистості і інтелігенції як суспільного прошарку, здатного спрямовувати суспільний розвиток у відповідності до цінностей і ідеалів гуманізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Аналіз сутнісних ознак інтелігентності та інтелігенції як явищ культури представлений у філософських і культурологічних дослідженнях (М. Каган, Л. Келеман, Д. Лихачов, О. Лосєв, М. Мамардашвілі). У педагогічній науці проблема виховання інтелігентності також була і залишається предметом дослідження: представлені дослідження, в яких проведений аналіз сутності інтелігентності та її складових (В. Андреев, Л. Волович); наявні успішні спроби діагностування рівня сформованості інтелігентності (О. Труфанов); виховання інтелігентності розглянуте як одне з провідних виховних завдань вищої школи (Є. Галицьких, М. Ісингарина, М. Каган, Л. Келеман, В. Краєвський, О. Соколов, В. Тріудин, Д. Ольшанський, Г. Шевченко, І. Якиманська), як складова процесу виховання професіонала у вищій школі (В. Алфімов, С. Барилко, О. Бєлих, Є. Зеленов, О. Лук'янова).

В українській педагогічній науці склалися певні передумови для ґрунтовного наукового вирішення проблеми виховання інтелігентності у студентської молоді. Досліджені сутність, зміст, педагогічні умови інтелектуального, морального, естетичного, патріотичного виховання студентської молоді, визначені сутність особистісно орієнтованого підходу до виховання особистості у вищій школі, принципи гуманітарної парадигми вищої освіти, специфіка виховання у вищій школі в контексті входження України до європейського освітнього простору, вивчається виховний потенціал гуманітарних та фундаментальних дисциплін, проводяться активні дослідження проблеми формування духовної культури студентської молоді.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Але проблема виховання інтелігентності у студентів вищих навчальних закладів у вітчизняній педагогічній науці не стала предметом активних наукових досліджень.

Отже, очевидним є протиріччя, що склалося в теорії й практиці педагогіки: між необхідністю виховання інтелігентності у студентів вищих

навчальних закладів і відсутністю науково обґрунтованої педагогічної системи виховання інтелігентності у студентської молоді.

Водночас, слід констатувати, що зазначена проблема активно досліджується російськими вченими: філософами, істориками, культурологами й педагогами, які накопичили значний обсяг теоретичного знання, пов'язаного з розумінням сутності інтелігентності, дослідженням становлення й суспільної ролі інтелігенції як носія інтелігентності, пошуком шляхів виховання інтелігентності як необхідної якості сучасної людини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Тому метою нашого дослідження є аналіз і систематизація досвіду вивчення інтелігентності в російській науці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

У російській науці достатньо усталеним став термін інтелігентознавство, що об'єднує сучасні наукові пошуки в галузі дослідження сутнісних ознак інтелігентності, генезису й суспільної ролі інтелігенції, виявлення шляхів відновлення інтелігенції як впливового суспільного прошарку, визначення методологічних підходів вивчення інтелігентності й інтелігенції.

Науковий пошук у галузі інтелігентознавства є багатовекторним: він пов'язаний з визначенням сутнісних ознак інтелігентності, вивченням шляхів становлення інтелігенції як суспільного прошарку, долі російської інтелігенції в різні періоди історії країни та вияву якостей інтелігентної людини у вчинках видатних письменників, учених, суспільних діячів, дослідженням особливостей сучасної інтелігенції та її впливу на суспільний розвиток.

Слід зазначити, що в сучасному російському інтелігентознавчому дискурсі значна увага приділяється визначенню методологічних підходів. У працях І. Блинової, Г. Будник, В. Возилова, Л. Келеман, М. Кондрашової, В. Меметова, А. Попова, Г. Смирнова, Д. Смирнова узагальнюються роздуми вчених щодо методології осмислення сутності інтелігентності, визначається категоріальне поле інтелігентознавчих досліджень, аналізуються сучасні теоретичні проблеми інтелігентознавства. Велика увага приділяється визначенню методологічних засад осмислення процесу виникнення й становлення інтелігенції, вивчення її ознак та функцій.

Змістовим центром інтелігентознавчих досліджень є вивчення сутності інтелігентності та якостей, властивих інтелігентній людині, сутнісних ознак інтелігенції. Сутність понять інтелігентність та інтелігенція досліджується в працях І. Блинової, Г. Будник, В. Волкова, М. Дмитрієва, Л. Келеман. Учені

акцентують увагу на тому, що визначення змісту цих понять є одним із актуальних наукових завдань з огляду на очікування суспільства щодо впливу інтелігенції на суспільний поступ та необхідність визначення пріоритетних завдань виховання особистості. Роль інтелігенції в прогресивному розвитку суспільства аналізується в роботах М. Жулькова та В. Ракова, пов'язаних з вивченням взаємодії інтелігенції як виробника духовних цінностей, її колективного розуму з ноосферою. Зазначаючи високий інтерес науковців різних галузей до проблем інтелігентознавства, А. Усоєва аналізує різні точки зору на зміст поняття «інтелігенція» представників сучасної російської соціологічної науки.

Окремий напрям досліджень, пов'язаний зі спробами визначення сутності інтелігентності як характеристики певних соціальних груп (студентство, викладачі вищих навчальних закладів, служителі релігійних культур), ідейно-політичних течій (анархо-індивідуалізм тощо), представлений у працях І. Аладишкіна, Т. Белової, І. Макарової, А. Полевої.

Особливу увагу вчених привертає проблема виявлення особливостей саме російської інтелігенції. Традиційно зазначаючи, що пріоритет у створенні терміну інтелігенція і традиції наукового вивчення інтелігенції належить саме російській культурі й науці, сучасні дослідники намагаються визначити специфічні риси російської інтелігенції (І. Дьоміна, О. Сазонова), її сприйняття різними поколіннями (Н. Ординарцева). Цікавими є дослідження Т. Сабуровою та О. Солов'йовим проблеми самоідентифікації російської інтелігенції, домінант її самосвідомості та саморефлексії як однієї з ознак інтелігенції, вивчення ознак російської інтелігенції в контексті православної антропології.

Досліджуючи роль інтелігенції в сучасному російському суспільстві, вчені акцентують увагу на тих її особливостях, що зумовлені реаліями сучасного життя: трансформації соціальної ролі та функцій (І. Левицька), взаємодії з різними соціальними інститутами (В. Возилов), інтеграції інтелігенції до структури державної влади (К. Барбакова, В. Мансуров, Н. Смахович, Ф. Соколова), джерелах традиційної опозиційності російської інтелігентності та її виявах в сучасних умовах (В. Волков), усвідомленні інтелігенцією російської національної ідеї та свого патріотичного обов'язку (О. Золотарьов, С. Осьмачко, С. Садіна), ролі інтелігенції у формуванні інформаційного простору сучасного російського суспільства (І. Сибіряков, М. Шустов), у розвитку ноосферного мислення як культурної ознаки сучасного світу (В. Раков).

Значний інтерес у дослідників викликають генезис інтелігенції як соціального прошарку та уявлень про зміст інтелігентності як ключової ознаки цього прошарку, що зумовило активні наукові пошуки російських учених у напрямку історії інтелігенції, причому спектр історико-інтелігентознавчих досліджень є надзвичайно широким.

Історико-інтелігентознавчі дослідження здійснюються в широкому культурно-історичному контексті, поєднуючи вивчення історичних аспектів розвитку російської інтелігенції, її взаємодії з інтелігенцією інших держав з визначенням культурологічних, морально-етичних ознак самовизначення та самоусвідомлення інтелігенції в різні історичні періоди (переважно в кризові періоди російської історії).

Історія становлення російської інтелігенції представлена широким спектром досліджень, присвячених, зокрема, взаємовідносинам інтелігенції і влади в період російських революцій (І. Аладишкін, О. Анін, Ю. Варфоломєєв, О. Воронова, І. Григоркіна, Н. Добрякова, О. Зябліков, І. Казанін, А. Квакін, О. Кобелева, Р. Насібуллін, І. Сибіряков, О. Сопенок, Ю. Шувалова), особливостям професійного самовизначення та формування професійних рухів російської інтелігенції (А. Ушаков), способам самовиявлення й суспільної діяльності різних груп інтелігенції (Т. Аржаних, С. Величко, В. Гейль, Г. Горбачук, А. Османов, А. Рагозіна, Т. Санакіна, С. Хруцова).

Особливий шар історико-інтелігентознавчих досліджень пов'язаний з виникненням і розвитком професійних ознак та об'єднань інтелігенції. Так, у працях О. Зяблікова, О. Раскатової, І. Сибірякова розглядаються окремі аспекти становлення художньої інтелігенції: мотиви її корпоративного об'єднання, взаємодія з владою держави, взаємодія корпоративних об'єднань та політичних інститутів на межі XIX-XX століть, роль у становленні й збереженні національних художніх традицій.

Соціальний статус, особливості самовиявлення, участь у суспільних перетвореннях медичної інтелігенції наприкінці XIX – на початку XX століття розглянуті в працях С. Гончарової, Л. Жукової, Т. Портер. Учителство як особливий прошарок інтелігенції розглядається в роботі О.Золотарьова. Велика увага приділяється визначенню ролі інженерно-технічної інтелігенції в становленні народного господарства країни в 20-30 роки XX століття (О. Гусєв) та динаміці становлення, розвитку й формування статусу військової інтелігенції (А. Кутирьов, О. Попов).

Цікавими є дослідження процесу формування культурних маркерів свідомості інтелігенції, а саме вивчення руху єретиків XV- XVI століть як

передінтелігенції (А. Галкін), трансформації ідей Ф. Достоєвського у свідомості російської інтелігенції на межі ХІХ-ХХ століть (І. Гусєва), особливостей культурного життя російської інтелігенції на початку ХХ століття, зокрема, впливу феномену кабаре на формування її культурної свідомості (Н. Капітонова), взаємодії авангардного мистецтва і свідомості інтелігенції, процесу маргіналізації російської культури в ХХ столітті (Д. Шукуров).

Російські вчені не обмежуються дослідженням національних особливостей російської інтелігенції, її діяльності на території країни, але й активно вивчають процес становлення інтелігенції в країнах СНГ та світу, міжнародні аспекти діяльності інтелігенції, її культуротворчу місію в країнах світу.

Зокрема, досліджуються відносини селянства та інтелігенції України в період революцій 1917 року (А. Михайлюк), висвітлення О. Герценим різних сторін діяльності української інтелігенції на сторінках газети «Колокол» (Г. Книш, І. Ковальська-Павелко). Велика кількість досліджень присвячені особливостям становлення білоруської інтелігенції: окремим аспектам процесу формування інтелігенції на території білоруських губерній Російської імперії в першій половині ХІХ століття (С. Луговцова), участі інтелігенції в політичному житті, формуванні політичних партій і рухів на межі ХІХ-ХХ століть (Е. Єршова), взаємовідносинам «старої» дореволюційної інтелігенції Білорусії та нової радянської влади (Н. Василевська), проблемам формування і самовиявлення білоруської наукової інтелігенції в умовах політичних репресій 20-30 років ХХ століття (Г. Корзенко, І. Шевчук).

В окремих дослідженнях розглядається вплив представників інтелігенції на розвиток культурного простору різних країн світу, наприклад, роль інтелігенції національних меншин Веймарської республіки на формування національної ідентичності (А. Череднікова), культуротворча місія російських інтелектуалів в Італії (П. Каццола, Н. Рєвякіна), формування національної інтелігенції і політичної еліти Індії (В. Піддубний), участь російської інтелігенції у формування національної інтелігенції Ірану (О. Ніконов).

Дослідження теоретичних засад осмислення сутнісних ознак інтелігенції органічно доповнюється і збагачується історіографічним дискурсом, який відкриває перспективу осмислення різних історичних етапів становлення інтелігенції. У такому контексті розглядаються: історіографічні аспекти становлення теоретичних засад осмислення сутності інтелігентності і ключових характеристик інтелігенції (Н. Кривопалова), самовизначення та

само ідентифікація інтелігенції (А. Кохановський, О. Яновський), роль інтелігенції у формуванні міфологем сучасної суспільної свідомості (А. Рєпніков).

Цікавими є дослідження відображення життя й суспільної діяльності інтелігенції в засобах масової інформації, оскільки вони як «дзеркало життя» відбивають не тільки реальні факти, що саме по собі є джерелом історичних досліджень, але й відношення суспільства, певних соціальних груп та інститутів до інтелігенції. Ми знайомі лише з поодинокими дослідженнями цього аспекту, присвяченими образу «старої» творчої інтелігенції в радянській пресі першого повоєнного десятиріччя (Н. Миронова) та відображенню соціальних інтересів інтелігенції в сучасній пресі (А. Єрмолюк), але сподіваємося, що це початок нового напрямку інтелігентознавчо-журналістичних досліджень.

Окремий напрям інтелігентознавчих досліджень пов'язаний з вивченням життя й діяльності яскравих представників інтелігенції, особливостей їх світогляду й способів самоактуалізації. Намагаючись виявити ті мотиви, які примушують особистість удосконалювати себе й навколишній світ, прагнути добра, краси, гармонії й справедливості, дослідники аналізують діяльність відомих діячів культури, науки, політики й мистецтва: представників грузинської науки й мистецтва періоду керівництва країною Е. Шеварднадзе (Б. Мурванідзе), О. Амфітеатрова в період його життя в Італії (Д. Базеліка, Н. Рєвякіна), дипломата В. Коппа і його вплив на становлення радянсько-германських науково-технічних та культурних зв'язків (В. Черноп'яров), політика М. Тетчер (І. Буданова), письменників С. Єлпатьєвського (Д. Макєєв) та І. Єфремова (В. Комісаров), художника П. Філонова (О. Єрошкіна).

Особливості професійного самовиявлення представників інтелігенції як вияв сутнісних рис інтелігентності розглядаються в працях, присвячених, зокрема інтелігентській рефлексії письменника як причині саморуйнування літературного тексту («Ювенільне море» А. Платонова) (Н. Брагіна), глибинним змістовим ознакам, софійності мариністичних творів В. Жуковського (В. Океанський, Ж. Океанська), соціокультурному контексту сословного ідеалу О. Пушкіна (О. Соколова), ноосферному змісту драматичних творів А. Чехова (І. Дмитрієвська), культуротворчому пафосу роману Д. Мережковського «Данте» і його впливу на свідомість російської еміграції (Ф. Ахунзянова), етичним домінантам адвокатської діяльності Н. Мурав'їова (Ю. Варфоломєєв), світоглядним орієнтирам Б. Вебб як

представника британської лейбористської інтелігенції межі XIX-XX століть (О. Юркіна).

Перспективними в плані аналізу механізмів самовиявлення інтелігенції є, на наш погляд, спроби дослідження результатів саморефлексії представників російської інтелігенції, здійснені Г. Горбачук – аналіз спогадів С. Фуделя про московську інтелігенцію початку XX століття, С. Усмановим – дослідження творів С. Булгакова з точки зору концептуалізація поняття інтелігенції, В. Комісаровим – виявлення ознак змістової трансформації образу інтелігенції у творчості братів Стругацьких.

Однією з ознак, що традиційних пов'язуються з інтелігенцією, є її відношення до віри, релігії й церкви. Природно, що російські вчені не обминули своєю увагою цю проблему. Представлені дослідження методології вивчення взаємовідносин інтелігенції й церкви (Я. Асаткіна, О. Зябліков, А. Єрмолюк, О. Солов'йов) свідчать про глибину наукового аналізу та пошук наукових підходів, що могли б забезпечити об'єктивність аналізу такої складної проблеми. Наявні також праці, присвячені історичним аспектам взаємодії інтелігенції та православної церкви (П. Дубровський, Н. Єлізарова, О. Солов'йов) та проблемам взаємодії інтелігенції та православної традиції в контексті загальноросійської інтеграції (С. Усманов). Важливість і актуальність проблеми відношення інтелігенції до віри, релігії й церкви для російського суспільства й науки підтверджується тим, що, починаючи з 1990 року в місті Іваново щорічно проводиться науково-теоретична конференція «Інтелігенція і церква: минуле, сьогодення, майбутнє».

У дослідженні Т. Котлової й А. Добриніної здійснена спроба аналізу гендерних аспектів інтелігентознавства – розглянута роль жінок у політичних партіях Росії на початку XX століття, що відкриває нові перспективи інтелігентознавчих досліджень.

Актуальною є й проблема соціального й духовного статусу сучасної інтелігенції, її роль у визначенні духовних орієнтирів сучасного суспільства. Тому сучасні російські дослідники приділяють увагу вивченню ролі інтелігенції в російському суспільстві, її внеску в побудову нової демократичної Росії, визначенню резервів взаємодії інтелігенції і влади (В. Комісаров, В. Меметов), пошуку шляхів і способів відновлення російської інтелігенції (О. Баженов, Т. Мартинова, Г. Будник, В. Пряхін, Г. Смирнов), намагаючись створити методологічний і теоретичний фундамент поступу російської інтелігенції, її активної самореалізації в суспільстві.

Дослідження методологічних, теоретичних і історико-культурологічних аспектів становлення й розвитку російської інтелігенції, її сутнісних ознак, все більш відчутна потреба держави й суспільства в інтелігентній особистості, інтелігенції як впливовій суспільній силі обумовили актуалізацію однієї з традиційних функцій вищих навчальних закладів, у першу чергу, університетів – виховання інтелігенції, духовно-інтелектуальної еліти суспільства. Тому велика увага науковців і педагогів-практиків останнім часом приділяється пошуку шляхів виховання інтелігентної особистості у вищій школі (С. Кускова, В. Рибкін, Л. Сальнікова), ролі викладача університету у вихованні інтелігентної людини (Д. Смирнов, О. Фадєєв), створення полікультурного простору взаємодії інтелігенції у вирішенні проблем виховання учнівської молоді (З. Нігматов), навчально-методичного забезпечення спеціальних дисциплін, спрямованих на вивчення сутнісних ознак інтелігентності, різних аспектів становлення, розвитку й діяльності російської інтелігенції (О. Аврус, Г. Будник, Л. Горожанін, Г. Красіна, Т. Маркова, В. Порозов, Р. Шипілова).

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, як видно зі сказаного вище, російська наука накопичила значний досвід наукового осмислення сутності інтелігентності, ознак інтелігенції, її суспільної місії. Інтелігентознавчі дослідження є повноправним напрямом наукових досліджень у галузі людинознавчих наук. Результати таких досліджень публікуються в спеціальній науковій періодиці та обговорюються на семінарах, наукових конференціях, форумах, упроваджуються в практику виховання особистості (особливо в системі вищої освіти), що свідчить про високий інтерес до зазначених проблем не тільки з боку науковців, а й з боку держави. Аналіз досвіду російських інтелігентознавчих досліджень дає можливість визначити пріоритетні напрями наукового пошуку в цій галузі та визначити перспективи розвитку інтелігентознавства в нашій країні.

Література

1. Асмолов А.Г., Кондаков А.М. Образование России: от «культуры полезности» – к «культуре достоинства» // Педагогика. – 2004. – №7. – С. 3-11.
2. Интеллигенция и мир. – Иваново, 2004-2010.
3. Карлов Н. Интеллигенция ли? // Альма-матер. – 2003. – №3. – С. 37-41.
4. Овечкин В.П. Образование в условиях изменяющейся культурно-технической среды // Педагогика – 2005. – №10. – С. 19-26.

5. Олейник О.Ю. Изучение проблем интеллигенции в 90-е годы: справочно-библиографическая информация // Интеллигенция и мир. – 2001. – № 1. – С. 91-100.
6. Резаков Р.Г. Интеллектуальная элита и ее роль в современном мире // Педагогика. – 2003. – №2. – С. 34-41.
7. Руденко В.Н., Гукаленко О.В. Цивилизационно-культурологическая парадигма развития университетского образования // Педагогика. – 2003. – №6. – С. 32-39.

Статья посвящена анализу и систематизации опыта изучения интеллигентности в российской науке.

Фунтікова Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.

СИСТЕМА УПРАЖНЕНИЙ, РЕАЛИЗУЮЩАЯ ПРИНЦИП ПРЕЕМСТВЕННОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ МОРФЕМНО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УМЕНИЙ У УЧАЩИХСЯ 5-Х КЛАССОВ

Е.В. Хоменко

В данной статье проанализированы классификации упражнений по морфемике и словообразованию и выделены типы упражнений, обеспечивающие формирование у учащихся 5-х классов морфемно-словообразовательных умений и навыков с учетом принципа преемственности.